

festšrift II

Obsah

Předmluva	7
Pentagen Saša <i>Niki Petkevič</i>	9
Připomínka postupimské konference <i>Petr Sgall</i>	15
Sašovi - k prvnímu „kulatému“ jubileu <i>Jarmila Panevová</i>	16
Acknowledgement <i>Eva Hajičová</i>	21
Hádanka <i>Anonym</i>	22
Vědomí <i>Jiřina Kovaříková</i>	23
Blahopřání pomnožné <i>Jarka Hlaváčová</i>	24

Adjektivum, které hýbe světem	26
<i>Milena Hnátková</i>	
Peklo je jen stav mysli	28
<i>Tomáš Jelínek</i>	
Chvalozpěv participiální	31
<i>Hana Skoumalová</i>	
Luštěnka	32
<i>Michal Křen</i>	

Předmluva

Po dvou letech opět slavíme padesátiny, tentokrát je to jubileum našeho kolegy Saši Rosena. Když jsem před dvěma lety sestavovala sborník pro Nikiho Petkeviče, ani ve snu mne nenapadlo, že série „festšriftů“ bude pokračovat. Začátkem letošního března se mi ale ozvali kolegové s prosbou, zda bych opět neoslovila blízké i vzdálenější kolegy a nesestavila sborníček.

Přinášíme tedy oslavenci a čtenářům druhé číslo nové edice a zakládáme tím novou tradici narozeninových sborníků v ÚTKL. Sborníček vychází v tradiční typografické úpravě a tradiční byl i šibeniční termín pro autory a výrobu. Doufáme ale, že i přesto se vám bude líbit a přejeme příjemné čtení.

Hana Skoumalová

* 16. 4. 1956

Pentagen Saša

Niki Petkevič

Milý Sašo, jelikož jsi právě Pentagen (nikoli snad Pentagyn ani Pentagon), vítám Tě do našeho exkluzivního klubu padesátivců!

Slavný šestapadesátý

(Óda na Alexandra Rosena)

Rok to byl slavný! Po Velké noci už jaro, šeríky, kojence křik
vždyť v Plzni rodí se Rosenů Alex a matčin dojatý vzlyk
dává tušit, že se tu něco velkého, nadějeplného stalo,
něco, co matčinu mysl, srdce, oko i hruď radovalo:
ten, kdo v plenkách - ne dosud v pamprech! - tu leží a vrní,
je plzeňský Alex, ten, jehož pak na běžky brali do Srní,
v milený kraj, k němuž tak vřele lne kojeneček bystrý,
jehož úsudek, zrak, sluch a též čich vždy slul co velice ostrý.
Tobě dnes vzdávám já hold, slávu a čest, a dávám se v ryk
a kol mě veš institut tvořící falangu, nadšený šik,
že duchatřpytný, smělý a čilý oslav adresát
plní svou věkovou číši roky, jichž počtem je - nastojte! - teprv
padesát.

Nadějný věk! Dobře se podívej kolego, příteli, bratře,
a zde na oslavence s úctou, vděkem a obdivem patře,
musíš se radovat dnes! Vždyť kdo se dnes v přeplně svěžesti,
dožívá tolika jar, tolika zim, a to bez smutku, bez velké bolesti!
Takových málo jest, ne? Klíčový pohled je zpětný, bilancující,
tady se věru nemáš zač stydět, přec mnohého rozum už tlící

k hrobu se s tělem svým sune, za sebou nic a před sebou totéž.
Ne tak Alexy, ekolog hmatný a zdatný, s přírodou spjatý jak
datel

s hnízdištěm svým. Kolik mezi divou zvěří má přátel,
srnky, kuny, medvědů houfy k němu se valí a hrnou
až Sašovi přátelé (nejen ti z Dublinu!) obavou, bázni, neklidem
trnou,

leč Saša je zklidní a vábivým hlasem pak celý
les k sobě jásavě volá, ekolog, naturščik vřelý.
Alex však vášní má víc než přírodu pouhou.

Často jej ostatní vidí, jak vzrušením plane, jak ucho nastraží,
když jeho kroky či bicykl opustí les a před ním je kolej, nádraží.
Legenda praví, že Sašu, batole luzné, na kolenou houpával
výpravčí jakýs. Ať je to pravda či není, Saša si hrával
jak každé klouče též s vláčky, k panenkám indiferentní,
tehdy už projevil zhusta svůj sklon přec latentní
ke všemu, co s vlaky, kolejí, stanicí a též semafony
spjato jest, vždyť on už ji má, tu Z-kartu, hle - příklad katafory!
Nezmarný železnic fanda! Každý hoch, jinoch i staroch
miluje expresů rachot, rychlíků dunění, lokálku, jak mívá roh
nádražní budovy vzhledné (snad Vráž?). Málokdo si v jízdním
řádu

však s takovou potěchou říká, v paměti slastně si válí stanic
plejádu.

Toť nade vše jasné! U Saši tato již nezmizí vášeň,
ne každý přec chvěje se k stáru, když lexém zaslechne rušeň.
Dráha, ta Sašu baví; vždy ožije shrben - jak vidím - za skrínem,
když o vlaku mluví se. Saša pak jak drázním vínem
opojen jest a vostorg hned přenese na vůkolní druhy,
když hovor stočí se na vlak, jenž pokaždé dodá mu vzpruhu.
Nejen však k expresům plane mu duše! Ten entus i cizí
miluje jazyky a v svém jinošství (lo!) se živí fantaskní vizí,
že jednou sebe naučí řeč, již japonské matky
učí své tokijské syny: dobrácké chlapce a ovšem (alas!) i spratky.
Ošidný puberty věk! Jak užít jej plodně, neztráčet čas
co nejvíce do sebe vstřebat, všechno naučit se včas,
než další roky ti otupí mysl, zkalí ti paměť

a přemění všechno, co znali jsme, ve změť,
a nemělo smysl už to, co do hlavy absorpcí vlitó, jen sediment
v duši.

Tohle však Saša - hlava neuzavřená - v junosti své dobře tuší,
pilně se japonsky učí: Hokaidó, Tokio, Hiro (a) Hito (ne Huto!),
slovíčka, znaky i věty, to vše pevně v hlavu zasuto.

Jak těžký to jazyk! Sám odvahou nikdy jsem neslul,
tu řeč se naučit neb aspoň slovíček pár, větiček i kolokací,
v japonské mluvnici jak ryba bystrá nikdy jsem neplul,
jelikož nadání poskrovnu bylo. O mnoho více ovací

pak zaslouží slávy syn švarný, že takové věci už umí,
na které našinec, nedovtip marný, nic nevěda bezradně čumí.
To z myslí rázem úspěšně veškerou odvane pýchu,
a ředitel - hrdopych trapný! - pak věru hoden je hlučného
smíchu.

Nejen však před japonštinou dnes smekám mindráky plněn,
v takových podivných jazycích věru nikdy nebyl jsem honěn.
Talenty oplývá Japonů milec, jenž vůbec tuctový není,
dokonce irsky též zná a intelekt chlapce nikdy nelení
poznat grunt nových věcí, často jim přicházet na kloub,
nejen po povrchu brouzdat, leč nořit se především ve hloub.
Saša toho umí už tolik, by ve škole spěl k metám smělým,
nicméně doba je zlá a brilantním chlapcům dospělým
studovat, co chtějí, brání. Ekolog příští teď musí
ekonom být, ač tato věda se zajídá jemu, ba hnusí,
leč co se dá dělat? Strana tu vládne železným zubem,
lidsky Alex ob stojí, neb morálním jistě je dubem.
Pavěda Marxe, Lenina (ó hrůza!), ta se mu strašlivě přičí,
často naskáče kůže mi husí, když s kalným zrakem mi líčí,
jak konspektů z klasiků měl vždy plné nehty i zuby,
neb všechno zvraceli v lež, všecinko bylo naruby.
Nuž přestál to chrabřec! Též proto, že v duši mu plála
k jazykům láska, nikoli děsného Wirschaftu chvála,
s nímž Saša zasnuby musel uzavřít dočasné,
zatímco touha jej vábila k lingvy jasu, vědě věčné a spásné.
Ustaň nicméně, pěvče, již láti těm létům normalizačním,

kdy bolševik páteře lámal. Já, Alex, už lačním
 po něčem jiném, já Jakeše, Husáka velmi, ach velmi jsem syt,
 a mocipánů už nechci se o žádné milosti prosit.
 Chci něco dělat, však co, jak zúročit talent nesporný,
 jak oklamat, lstí pokořit stranu, marxism odporný!
 Ke Sgallu půjdu, toť koryfej slavný, já věhlasu Petra
 chci využít ke svému Glücku! Saša dobře to chápe, tra
 rozkoší ruce své sobě, jazykověda a jazyk mu milé,
 ne hnutí dělnictva děje, to učení niterně shnilé.
 Na Malou Stranu už kvačí. Však s nejedním Petrem
 na matfyzu obcoval Alex, vždy poznání lačen, jež metrem
 svým chabým já oslavit chci v této písni,
 již tvořím v úplňku sinavé záři, jsa v těžké časové tísní.
 I Piťhů potomek lepý tam totiž na Sašu učinil dojem
 a celý zářných lingvistů voj, co jméno, to pojem:
 Jarmila též Panevová, dozajista pak Eva, jež všechny vždy hájí.
 Krásná to léta, když Saša studium nadšen zahájí,
 jak doma tam je a s nadšením v hrdlo a mysl svou saje,
 nového oboru krásu, nádherné jazyka sluje i taje.
 Jak Pisces ve vodě! Však Rybou je básník, ne Saša, ten mudřec,
 on Beran je mužný, ne trapný přec Skopec!
 Není snad ctnosti, již Rosen by neslul, například statečný vzdor
 projevil, když strany měl krk již plný. Ten bolše nádor
 je třeba odstranit řezem a spěšně, já udatný budu, a trikolóru
 si připjal, když na demonstraci se bral ještě se dvěma v chóru.
 Všude milic je plno, Staromák prázdný, vždyť už je chladno a
 říjen,
 a všechn lid, co je ho v ulicích Prahy i jinde, tuší jen,
 že změna se blíží. Saša čeká ji taky a hrozně se těší,
 vadí mu, že strana mu na vzácny nos furt bulíky věší.
 Vždyť v říji je strana, ne jelen, ni Rosen, a trojice
 Honza, pěvec i Saša jsou na placu prázdném. Tu rojnice
 milicí před nimi, Lidových, však dobře víte,
 vy všichni, kdo v socíku Stalina žijete a dlouho už sníte,
 že jednou se splní Vám sen a budete dýchat volně a snáze.
 A Saša? Tomu se jistě splní sen dávný: pracovat na dráze!
 Vyhnání z placu tou rojnicí - bylo jich dvacet, obušky víří,

takové jednání - Jakeši bedný! - tvou stranu naprosto zničí.
 A pak to praskne a Alexy jásá, teď konečně jazyk, ten skvost,
 já volně studovat budu, chytím tu šanci za chvost,
 a po VÚMSu vlídném, té oáze v marx-leninské stoupě,
 já už si nechci - jak dosud každý - připadat hloupě,
 že jsem tak dlouho snášel a trpěl ten systém mentálně chudý,
 já z toho fakt neměl nic, vždyť ve straně nikdy jsem nebyl a
 rudý.

Strojový překlad, jazyka formální popis mi co kadidlo voní,
 říká Saša Hance, Sgallu, Piťze, Jarce (ztepilé ženě) a řehoní
 se přitom jaře. Plíce jsou nyní větší, neb jsou to svobody měchy,
 Alex se nemůže nabažit všeho, zvláště jazyka vonné potěchy,
 nořit se do struktur sladkých, kde podmět v myšlenkách hladí,
 kde přísudku, modu a času, verbu, též větě přiřadí
 složitých řádku klecí: toť struktury rysů vždy chutné,
 jež všecicko popíše přesně: jsouc (fuj!) vědecky hutné!
 V ústavu radost zakouší, velké štěstí prožívá, vždyť vůkol
 je jazyk, jež struktura zdobí. Saša pozná svůj úkol:
 musím vše popsat, jak potřeba velí; a s rozkoší touhou hned
 hoří.

Jazyk mu milenkou je, ne ženou (toť Jarka!), již v úctě se koří,
 když na dlouhých výletech u Týnce vzrušenou láskou k ní
 plane,
 však k bicyklu též, až jednou - běda! - děsná věc se mu stane:
 proč zrovna tam se něco tak hrůzného, strastného na kole děje,
 proč k tomu nedojde tehdy, když rower míří v Koloděje?
 A zrovna na Krétě, Středomoří perle! Kolo chce rovně, Alex do
 výmolů,
 každý pak v odlišné strany: rower řítí se dál a Saša letí hned
 dolů...
 Zlomit ruku si na Krétě, tak protos tam odjel, slovutný vědče?
 Ruce lámat
 můžeš si doma! Není však slušné, můj pěvče, se takto Sašovi
 chlámát,
 možná ho spíš politovat. Ruka však už zhojena, mé oči zroseny,
 smutkem, steskem i touhou: mít takové dva, tři Roseny,
 to ústav lépe by kvetl! S tím jedním však není v ústavu nuda

a pěvec ke konci básně (odvar Sašova umu!) své huda,
radost vyjadřuje ryzí, že může s ním ústavně žít, tím velkým
mužem,
hlubokým vědcem, my ostatní - řekni to jasně! - jen povrchně
kloužem.
Nuž vzhůru do další padesátky, Ty pentagenáre jarý,
radost, zdraví i mladosti ducha Ti želá Niki už poměrně starý!!

Připomínka postupimské konference

Petr Sgall

I sám Alexandr Celetenský při vší nefalšované skromnosti
Jim vlastní by jistě byli poctěn zdravicí, ve které by se ka-
mínkem na vahách stali jeho Výsost Wechsler S., i když
česká knížata by na konferenci nepřišli (nebyvše ani tento-
krát k dělení Európy přizvána). Proto se my všechen připo-
jujem, zůstávající věren teoretické a komputační lingvistice,
a přejem Vám many happy returns.

Srdečně Vaši

Petr

Sašovi - k prvnímu „kulatému“ jubileu (Honorifikace)

Jarmila Panevová

Jubilant (spolu se Z. Salonim) (Rosen, Salonim, 2006) nejen poukázal na zřetelnou mezeru v našich mluvnicích, ale navíc navrhl způsob začlenění tohoto opomíjeného jevu do popisu češtiny. Naše mluvnic (ve své části morfologické) si opravdu zaslouží, aby do nich konjugační kategorie honorativu byla zahrnuta, a autor této výzvy si zaslouží být honorifikován.

Plně souhlasím s autory citované stati, že popis 2. osoby zdvořilostní se svou hybridní shodou patří v češtině do konjugačního paradigmatu. Její absence je pro mne stejná mezera jako ignorování paradigmatické povahy koncovky *-ýma/-íma* v 7. pádě pl. adjektiv. Tato mezera se v mluvnicích nanejvýš obejde poznámkou, že tvary typu *velkýma/rybíma* se vyskytují ve spojení s jistými (duálovými) substantivy a opomíjí se tak jejich systémová paradigmatická povaha (srov. pouhé zmínky u Havránka - Jedličky, 1960, s. 167, Šmilauera, 1972, s. 179, Karlíka - Nekuly - Rusínové (red.), 1995, s. 283, Čechové a kol., 1996, s. 187), ačkoli na jeho paradigmatickosti výslovně upozornil Sgall už v r. 1960 (Sgall, 1960).

K další úvaze o honorativu bych nabídla ještě jeden

aspekt: Na s. 43 op.c. předkládají Rosen a Salonim slovesné paradigma honorativu s asymetrií mezi sg a pl. Z tohoto schématu plyne, že čeština vyjadřuje honorativ pouze v sg. Toto řešení má svou logiku: Jak rozlišit při oslovení skupiny osob (skládající se minimálně ze dvou osob) nebo osobně pojatých jmen, zda jim vykáte či tykáte, popř. zda některým tykáte a jiným vykáte. Nejde tedy o homonymii tvarů co do kategorie zdvořilosti, ale o neutralizaci významového protikladu „zdvořilý - důvěrný“ v pl. Nežádoucím rysem tohoto pojetí je právě zmíněná asymetrie v konjugačním paradigmatu sg a pl. Ta má ovšem svůj protějšek (i když s jiným pozadím) v polštině.

Jubilant si povšiml, že při anotování Pražského závislostního korpusu (dále PDT - Prague Dependency Treebank) se rozdíl mezi zdvořilostní formou (honorativem, vykáním) a formou důvěrnou (tykáním) zachycuje. V anotaci tektogramatické roviny (v TGTS) je tento rozdíl zachycen pomocí gramatému *polite* u zájmena. Teprve při převodu na „povrchovou“ rovinu je třeba zajistit, aby morfologický modul „vygeneroval“ příslušnou hybridní shodu u predikátu tak, jak je autory navržena v citovaném článku.

Ve verzi PDT 2.0 o rozsahu 42 442 vět (0,8 milionu slovních tvarů) je obsaženo 80 871 sloves v určitém tvaru. Ve 2. osobě obou čísel jich je kolem 900. Při vyhledávání gramatému *polite* jsem dostala 452 dokladů. Dotaz k PDT byl však formulován jako souvýskyt gramatémů *number = sg, person = 2, politness = polite*, které jsou zaznamenány u zájmen. (Pro jubilanta znalého věci není třeba vysvětlovat, že v TGTS není u slovesa ani osoba, ani číslo a zdvořilost a že

bylo třeba vyhledávání provést přes zájmena.) Pro úplnost (spíš ze zvědavosti) jsem zadala ještě dotaz na kombinaci 2.os.pl.polite. Ke svému údivu jsem obdržela 30 příkladů. V 6 šlo o chybu anotátora, který patrně zapomněl odstranit značku pl. přenesenou z morfologie, v několika se honorativ vztahoval jen k zájmenu (jako v (1), srov. též poznámku 8 na s. 38 citované stati). Některé z nalezených příkladů však znovu otevřely výše položenou otázku: Jde v plurálu o homonymii nebo neutralizaci (vágnost) honorativu (srov. (2), (3), (4))? Anotátoři zjevně nedostali v tomto ohledu jasný pokyn.

- (1) Kdo to bude dělat po vás?
- (2) Nakonec jste u reprezentace zůstal a Tichonov, s nímž nejste zrovna přátelé, se stal předsedou trenérské rady.
- (3) A přitom navštěvujete, dámy a pánové, i tuto vznešenou univerzitu.
- (4) Vážení čtenáři, z vašich dopisů víme, že většinou kladně hodnotíte změny, které v Lidových novinách probíhají.

Mezi 452 případy s kombinací 2.os.sg.polite jsem odfiltrovala 92, kde šlo o užití zájmena v jiné než podmětové funkci jako např. v (5) a (6):

- (5) *Váš partner vám může vyplatit podíl. . .*
- (6) *Kromě vás žádný ještě nestanul na vrcholu osmitisícovky*

U ostatních jsem pak zjišťovala, podle jakých příznaků anotátoři gramatém *polite* volili:

- (a) ve 108 byl signalizován (hybridním) slovesným tvarem (viz (7)),
- (b) ve 20 bylo možno honorativum identifikovat pomocí jmenné části přísudku (viz (8), (9),) nebo doplňku, včetně doplňku neshodného (viz (10), (11)),
- (c) v 8 bylo možno se opřít s poměrně velkou jistotou o oslovení (srov. (12), (13)¹),
- (d) ve zbytku případů (cca 200) se museli anotátoři řídit znalostmi kontextu

- (7) Jak byste hodnotil současnou situaci?
- (8) Podle lékařů jste zcela zdrav.
- (9) Datum, odkdy jste plátcem DPH. . .
- (10) Kdybych vám to prozradil, tak nám tu budete jako bejvalej živnostník dělat ventilátor.
- (11) Vy osobně však předpokládáte rozpuštění federace.²
- (12) Pane kolego, věřte nevěřte, počítač nelže.
- (13) Pane doktore, provádíte se zrakově postiženými skupinovou terapii.

Mezi formálně nerozpoznatelné případy jsem počítala i 4 případy, v nichž blízký kontext anotátorům na honorativum více méně jasně ukázal (jako např. v (14) a (15)):

¹Jsem si vědoma existence vět jako *Maruško, jděte s Míšou do kina*, s interpretací, že mluvčí Maruše i Míšovi tyká a že jde tedy o jasnou 2.os.pl. Takové věty se však ve výběru nemohly vyskytnout.

²Věty typu *Hoši, vy všichni osobně ručíte za pořádek na hřišti* se pochopitelně ve vybraném materiálu nevyskytly. Pro tento typ, vztah oslovení a podmětu následné věty, je třeba formulovat dotaz jinak.

(14) Řekl, navazuje na mou poslední větu ... vy nemůžete o organizaci našeho školství mluvit.

(15) Budete jím vy, váš manžel, anebo váš pes.

Literatura

Čechová, M. a kol. : *Čeština - řeč a jazyk*. Praha 1996.

Havránek, B. - Jedlička, A.: *Česká mluvnice*. Praha 1960.

Karlík, P. - Nekula, M. - Rusínová, Z. (red.): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha 1995.

Rosen, A. - Saloni, Z.: Kategorie honorativu v českých konjugačních paradigmatech. *SaS 67*, 2006, s. 36-45.

Sgall, P.: Soustava pádových koncovek v češtině. In: *AUC - Philologica 2, Slavica Pragensia II*. Praha 1960, s. 65-84.

Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha 1972.

(A Belated and Overdue) Acknowledgement

Eva Hajičová

This is to gratefully acknowledge the decisive role played by ing Alexandr Rosen, PhD in the process of the early development of the idea of the Prague Dependency Treebank as a multilayered annotation scheme, and his influential participation at the memorable meeting on the day of March 30, 1995 in the dark lobby of the Staunton-on-the-Green hotel in Dublin, Ireland. This birthday note is also to testify that always before that time as well as since then till today, his comments, advice and suggestions have been most pertinent, well-considered and exceptionally gentle and therefore highly appreciated (for the latest evidence, see *SaS 67/2006*, p. 17).

Takže, milý Sašo - Many Happy Returns of the Day!

Eva

Hádanka

Anonym

Milý Sašo,

protože nás dobře znáš, jistě nás snadno odhalíš pomocí následujících sedmi údajů. Jenom napovíme, že všichni spolu sdílíme jednu místnost, ve které jsi nás už několikrát navštívil.

1. Jméno třech z nás začíná stejným písmenem, ale jiným, než naše příjmení.
2. Jiní tři z nás jsou stejného pohlaví.
3. Tři z nás se nenarodili v Praze.
4. Příjmení těch třech z nás, kteří bydlí trvale v Praze, začíná stejným písmenem.
5. Třem z nás je přes třicet.
6. Sečteš-li jednotlivé cifry čísla naší telefonní linky, zjistíš, kolik nás je.
7. Pokud to číslo telefonní linky znáš, už víš, kdo jsme.

Přejeme Ti tedy k Tvým narozeninám vše dobré, hodně radosti a spokojenosti, ať se Ti práce daří a máš kolem sebe stále dostatek dobrých lidí.

Vědomí

Jiřina Kovaříková

Zlehka se ohlédni
dotkni a pootoč
opusť známý
zajetý kolotoč

dvě stezky značí:
jsi-li ten co kráčí
neb
vzlétnout se pokusíš?

dušíš se touhou?
jen blázen to nezkusí
na hraně stát
mít rád
nebát se smát

prestíž je skulina
s odřenýma ušima
duší
tváří se
dotírá
o ohambí opírá

nejlépe vzlétnout
do oblak
roztáhnout křídla
milovat

s vědomím
že dojde dech
v blaženství udolán
je pech

den další začít
v oblacích
den po dni
léta

znovu se nepřejí
půl století
v postoji
jímž
zkrásní tělo
duchem slova
dar, nedar či zmar?

Jiřina

Blahopřání pomnožné

Jarka Hlaváčová

Jestlipak, Sašo, víš, že existuje slovo, které má v jednotném čísle úplně jiný význam než v čísle množném? V jednotném čísle jde o singularium tantum, v množném čísle o pluralium tantum. Ještě je pozoruhodné, že v jednotném čísle jde o jméno látkové, čili to často znamená spíše větší množství něčeho, zatímco v množném čísle se tím naopak myslí jedna jednotlivina.

Nejsem si tedy jistá, jestli se v tomto případě dá ještě mluvit o stejném slově. Obě slova jsou odvozená od společného základního významu, což by hovořilo pro, na druhou stranu slovo a jeho význam by asi měly patřit k sobě. Ale to bychom museli připustit, že třeba takový (jeden) kohoutek jsou alespoň tři slova. Teď bych potřebovala přesnou definici toho, co to je slovo a co význam slova, ale do toho se už zaplétat nebudu, od toho máš povolnější kamarády. Jenom jsem Tě chtěla potěšit takovou malou zajímavůstkou. Možná je takových slov (nebo dvojic slov) více, nevím.

Tak mě u příležitosti Tvých narozenin napadlo, že pomnožná jsou často jména svátků – Vánoce, Velikonoce, narozeniny, jmeniny, dokonce i prázdniny. Že by to znamenalo delší období, tedy dlouhá doba slavení? To docela sedí, na rozdíl od malých svátků jako je třeba Nový rok, Svátek práce nebo Mezinárodní den žen.

V jiných jazycích to tak ale není. Angličtina, francouzština i španělština mají velké svátky v jednotném čísle. Zato prázdniny mohou mít jednotné i množné, jejich délka se tím ale asi nevyjadřuje. Ruština má pomnožné jen jmeniny a prázdniny, ostatní svátky se vyjadřují číslem jednotným. A Němci? Vánoce, Velikonoce a prázdniny jsou množné, narozeniny a jmeniny jednotné.

Buď má každý národ jiné zvyklosti ohledně délky slavení různých svátků, nebo moje hypotéza o délce slavení vyjádřené pomnožností jména svátku neplatí. Hm, nejspíš obojí.

Ať je to jak chce, přeji Ti, Sašo, abys ty svoje kulatiny slavil dlouho a důkladně, zkrátka abys dostal jejich pomnožnosti.

A odpověď na hádanku? Někde tady musí být.

Adjektivum, které hýbe světem

Milena Hnátková

Hádanka: Které adjektivum X máme na mysli?

Setkáváme se se s ním na každém kroku, tváří se jako univerzální adjektivum, které lze použít ve spojení s mnohými substantivy z různých oborů lidské činnosti. Dobývá i svět frazémů, ale přitom do přísloví zatím neproniklo. Na základě vyhledávání v Českém národním korpusu zjistíme, že jeho šíře záběru je veliká. Zaměníme-li adjektivum X za adjektiva v následujících spojeních, získáme dnes užívané pojmy:

experimentální medicína
plastická operace
hormonální antikoncepce
otevřený bolák
pooperační jizva
reumatická horečka
mozková mrtvice
srdeční infarkt
srdeční kolaps
chronická zácpa
krční páteř
krční tepna
lidské srdce
lidská kostra

Dobré světlo na toto adjektivum nevrhá spojení s následujícími substantivy: kalamita, karambol, katastrofa, kolize, komplikace, lapsus, lavina, mela, mumraj, nával, neštěstí, pohroma, potíže, problém, prohřešek, průtah, překážka, přestupek, skandál, srážka, střet, svízel, šílenství, škoda, šok, šrumec, tragédie, trampoty, trauma, ucpanost, úraz, vřava, zádrhel, zátěž, závada, zmatek, zmetek, ztráta.

Záměnou jednoho písmene v následujícím adjektivu získáme další spojení s adjektivem X: popravní četa, popravní místo, popravní stroj. Záměnou dvou písmen v následujícím adjektivu získáme opět spojení s adjektivem X: potravní řetězec, potravní síť, potravní nárok, potravní režim. Záměnou třech písmen v následujícím adjektivu získáme také spojení s adjektivem X: pohlavní cesta, pohlavní spojení, pohlavní výchova. Záměnou čtyřech písmen v následujícím adjektivu získáme spojení s adjektivem X: výstavní akce, výstavní centrum, výstavní činnost

Časté je spojení adjektiva X se substantivy: policista, politika, strážník, špička, uzel, úřad, značka, ale nalezneme i spojení se substantivy: kolos, moloch, obr, soumar, trpaslík.

Existují substantiva, ke kterým adjektivum X neodmyslitelně patří: infrastruktura, dostupnost, dosažitelnost, obslužnost, inspektorát a v neposlední řadě i nehoda.

Ve Slovníku spisovného jazyka českého je adjektivum X uváděno jako adjektivum odvozené od substantiva Y, které se používá ve třech významech: 1. přemísťování 2. řízený pohyb 3. odvětví národního hospodářství.

(Všechna uváděná spojení lze najít v Bance v ČNK)

Peklo je jen stav mysli

Tomáš Jelínek

*Peklo je jen stav mysli*¹, jemuž se čas od času blíží komputační lingvista pokoušející se o správnou disambiguaci zvlášť *zapeklitých* vět. Necháte-li ho však chvíli si s větičkami pohrávat, některé věty vám nakonec rozlouskne, jiné si spokojeně uloží mezi ceněné příklady pravé homonymie.

Na rozdíl od některých perliček, které můžeme vymyslet nebo je třeba najít v korpusu, je věta *Peklo je jen stav mysli* jednoznačná, přestože každé její slovo má nejméně dvě lemmata, a je spíše ostuda pravidly řízené disambiguace, že ji nedokáže správně určit.

V jedné gramaticky správné české větě nemůže být víc než jedno sloveso v určitém tvaru, nepočítáme-li pomocná slovesa; velmi nepravděpodobné jsou věty obsahující akuzativ i nominativ nebo dva nominativy a žádné sloveso, musíme tedy vycházet z toho, že právě jedno slovo v této větě je sloveso.

Může jím být slovo *je* - pak vše do sebe zapadne, vyloučíme akuzativy u zbývajících substantiv (sloveso *být* nemá akuzativní valenci) a větu máme téměř disambiguovanou. Zkusíme-li slovo *je* za sloveso nepovažovat, nutně nara-

zíme: žádné z možných sloves nemá vazbu s dvěma akuzativy, akuzativní valenci vyplní zájmeno *je* a nutně nám zbude substantivum v nominativu, neshodující se se slovesem v rodě nebo osobě. Vylučovacím způsobem tak lze snadno dojít ke správnému výsledku.

V následujících větách z korpusů je vždy snadné rozlišit, které z možných sloves diskvalifikuje některá nesplněná podmínka (shoda, valence, reflexivita aj).

A pak je ženu do koupelny.

Dodavatel myslí, že je plní beze zbytků.

Pasy nemají či je snědí na policejní stanici.

Jak je stará?

Zima je nadějí srbské opozice.

Najdeme však i mnoho vět (ne vždy to jsou, pravda, nové objevy), u kterých není možné na základě ve větě přítomných prvků rozhodnout, které z možných sloves je to pravé. Ve větě není žádný nominativ plurálu nebo akuzativ, které by vyloučily slovesnou interpretaci slova *je*. Druhé možné sloveso má akuzativní valenci a shoduje se s nominativem ve větě (je-li tam jaký) v rodě, čísle a osobě. A nic jiného nám tu nemůže pomoci...

Nyní je má hlavní sestra v šuplíku.

Podle vás je tedy Klaus pro ministra zahraničí Cyrila Svobodu koulí u nohy?

Pisatelé je solí v očích.

Jak je maminka pekla?

Je už dávno znám.

Dosud zde byly uvedeny pouze příklady se slovem *je*.

¹Uvedené příklady jsou z korpusů SYN2000 a SYN2005, nejvýše s drobnými úpravami (velké písmeno na začátku věty, tečka na konci místo čárky ap.)

Jazyk je však mnohem bohatší, možnosti spojení potenciálních sloves jsou takřka neomezené. Špatně se ale v korpusu hledají. Jako příklad zvlášť obtížné věty s vlastním jménem homonymním se slovesem stojícím na začátku věty (typ *Navrátil, Vyskočil...*) a druhým potenciálním slovesem homonymním s instrumentálem (jehož užití je mnohem méně omezené než užití nominativu či akuzativu) může posloužit alespoň tato věta:

Šplíchal nevolí tak ostrá slova jako Hojdar.

Jsou také případy, kdy se homonymie týká jediného slova v klauzi, žádný další prvek nemůže pomoci a počítační lingvista se musí buď smířit s nedodisambiguovanou větou, nebo se uchýlit k heuristikám, jako třeba u věty:

Víte, já jsem mořská víla.

Čeká nás zkrátka ještě spousta práce, zábavnější je možná s větíčkami si hrát, a plést si tak na sebe další biče (až se dostanou do korpusu).

Hrabal se z postele spouští.

Hlavní účetní se ženou pouští draka.

Milena je v ohni pekla.

Těmito nekorpusovými příklady plnými homonymie se loučíme s výzvou: propříště v každé větě alespoň jednu neřešitelnou homonymii!

Chvalozpěv participiální

Hana Skoumalová

Saša Rosen

rosou rosen

v Skopci zrozen

v stínu sosen.

V Alpách zmožen

tíhou krosen

na vrcholu

stojí sošen

cestou zpět však

z stráně shozen

poškozen

leč nepokořen

lingvistikou

zas obrozen

Osvěžen

a znovuzrozen

poradí si

s fůrou fošen

nezhrozen

a neosen

Čas je k nám však

neúprosen

konči, barde

všemi prošen

na počest teď

snězme hrosen

Luštěnka

Michal Křen

Následující luštěnka se luští tak, že k názvům jazyků luštitel pomyslně přiřazuje vždy jeden výraz z pravého sloupce, o kterém ví, že mu v tomto jazyce odpovídá. Každý z výrazů má u sebe písmeno, které potom vepíše do čtverečku úplně vlevo. Sled těchto písmen čtený odshora dolů nakonec dává tajenku – zdravici, která je sice v jistém ohledu velice primitivní, avšak dobře známá, a hlavně upřímná!

Pomůcka: rozmíchaná jsou pouze písmena, všechny mezery i interpunkce jsou na správných místech. Při luštění jsou povoleny slovníky, v nouzi nejvyšší dokonce i internet!

	albánsky	A	BERROGEITA HAMAR
	anglicky	O	CAOGA
	baskicky	D	CINCIZECI
	bělorusky	S	CINCUENTA
	bulharsky	E	CINQUANTA
	česky	A	CINQUANTE
	dánsky	Š	ELLĪ
	estonsky		VIISKÜMMEND
	finsky	B	FEMTI
	francouzsky	A	FEMTIO
	chorvatsky	Ť	FIFTY

	irsky	Z	FIMMTÍU
	islandsky	T	FÜNFZIG
	italsky	É	HALVTREDS
	litevsky	N	ÖTVEN
	lotyšsky	N	PADESÁT
	maďarsky	H	PÄŤDESIAT
	makedonsky	R	PEDESET
	maltsky		HAMSIN
	německy	Y	ПЕДЕСЕТ
	nizozemsky	A	ПЕНHNTA
	norsky	N	PENKIASDEŠIMT
	polsky	Š	PESĚDHJETĚ
	portugalsky	,	CINQUENTA
	romsky		PENDA
	rumunsky	Ý	PETDESET
	rusky	T	ПЕТДЕСЕТ
	řecky	I	ΠΕCDESMIT
	slovensky	Ě	PIĘĆDZIESIĄT
	slovinsky	O	П'ЯТДЕСЯТ
	srbsky		ПЕДЕСЕТ
	španělsky	R	ПЯТЬДЕСЯТ
	švédsky	S	ПЯЦЬДЗЕСЯТ
	turecky	N	VIISIKYMMENTÄ
	ukrajinsky	O	VIJFTIG
	velšsky	!	HANNER CANT

festšrift II

Vydal Ústav teoretické a počítační lingvistiky, FF UK
k padesátým narozeninám Saši Rosena

K vydání připravila a předmluvou opatřila
Hana Skoumalová

Vazbou opatřil Ivan Stočes

Foto Anna Kupšć

Vysázáno písmem Palatino v systému PDF_LA_TE_X
za pomoci mnoha důmyslných balíčků
zejména combine, extsizes a pdfpages

Vytiskla tiskárna Hewlett-Packard LaserJet 2200dn

Náklad 20 číslovaných výtisků

Toto je elektronická verze sborníku, která není určena
k tisku